

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERĐİŐİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 14 Sayı: 76 Şubat 2021 & Volume: 14 Issue: 76 February 2021
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ULUSLARARASI GÖÇMEN AĞLARI ÇERÇEVESİNDE 1990 SONRASINDA IRAK'TAN TÜRKİYE'YE TÜRKMEN GÖÇÜ

THE IMMIGRATION OF TURKMEN FROM IRAQ TO TURKEY AFTER 1990 IN THE FRAMEWORK OF INTERNATIONAL MIGRATION NETWORK

Serdar ŐAHİN*

Öz

Artan göç hareketlerine koşut olarak dünya genelinde göç çalışmaları günden güne artmaktadır. Türkiye'de göç hareketlerinden etkilenen bir ülkedir. Türkiye'nin demografik yapısının uzun süredir devam etmekte olan iç ve dış göç hareketleriyle Şekillenmiştir. 1950'li yıllardan 90'ların başına kadar süregelen göçler iç göç Şeklinde gelişmiş bu tarihten itibaren bölgesel gelişmelerin etkisiyle dış göçler artmaya başlamıştır. Komşu ülkelerden göç alan Türkiye'ye yönelenler içerisinde Irak Türkmenleri de yer almaktadır. Göç sürecinde inşa edilen 'göçmen ağları' söz konusu süreçleri etkilemektedir. Bu makalede uluslararası göçmen ağları çerçevesinde Irak Türkmenlerinin 1990 sonrasında Türkiye'ye göçü incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Göçmen Ağları, Irak Türkmenleri.

Abstract

The number of the academic studies related to the migration has proliferated due to the increase of the movement of migration. Turkey is one of the countries which have been affected by the migration movements. The demographic structure of Turkey was also formed by the migration movements inwards towards and outwards from Turkey that have occurred for a long time. While the migrations from 1950s to the beginning of 1960s can be identified as internal migrations, the number of external migration thereafter has started to rise because of the regional developments. Iraqi Turkmen were also the one of the societies who have migrated to Turkey from neighboring countries. The "migration networks" built during the migration influence the given processes. In this study, the migration of Iraqi Turkmen to Turkey after 1990 will be investigated under the framework of migration network.

Keywords: International Migration, International Migration Network, Iraqi Turkmens.

* Bu makale yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiřtir.

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, ORCID: 0000 00019217 5112, serdarsahin26@gmail.com

Uluslararası Göç ve Göçmen Ağları

Türkiye'nin demografik yapısının Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında artan, Cumhuriyet'in ilanından sonra da süren göçlerle biçimlendiği söylenebilir. Gerek devraldığı tarihi miras, gerekse de coğrafi konumu itibarıyla Türkiye, Cumhuriyet tarihi boyunca göç hareketlerine sahne olmuştur. Bu çalışmada uluslararası göç olgusu çerçevesinde 1990 sonrasında Irak'tan Türkiye'ye yönelen Türkmen göçlerini ve bu göçler sonrasında Türkmenlerin Türkiye'de kurdukları formel göçmen ağlarını ortaya koymak suretiyle birtakım sonuçlara ulaşmayı amaçlamaktayız. Bu sebeple ilk olarak uluslararası göç olgusundan ve göçmen ağları teorisinden daha sonra ise Irak'tan Türkmen göçü ve Türkiye'de bu göçün formel ağları olarak değerlendirilebilecek kültür ve sosyal yardımlaşma derneklerinden söz edeceğiz. Daha sonra yabancı uyruklu göçmenlerle Irak Türkmenlerinin tabi oldukları ortak yasal zemini ele alacak sonuç bölümünde ise Irak Türkmen göçünün yansımalarını değerlendirerek çalışmamızı nihayete erdireceğiz.

Türkiye'ye yönelen dış göçler 1980'lere kadar dil, din, tarih ve kültür gibi ortak kimlikler etrafında gelişmekteyken, bu tarihten sonraki göç hareketlerinde çeşitlenme ve uluslararasılaşma ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu dış göçler ağırlıklı olarak komşu ülkelerden gelmektedir. Uzun süre savaş ve siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar gibi çok boyutlu sorunlarla uğraşan Irak da bu ülkeler arasında yer almaktadır. Göç eden gruplar arasında yakın tarihi ve kültürel bağlara sahip olduğumuz Irak Türkmenleri önemli bir yer tutmaktadır. Erken Cumhuriyet döneminde göçler soydaşlık kavramı etrafında gelişirken, 1950'li yıllardan 1990'lara kadar süren göçlerin neredeyse tamamı iç göçler şeklinde gelişmiştir. 1990 sonrasında bölgede ve dünyada yaşanan gelişmelere bağlı olarak göçlerin niteliği değişimi ve dış göçler artmıştır. Komşu ülkelerden de göç alan Türkiye'ye yönelen göçmenler içerisinde Irak Türkmenleri de bulunmaktadır. Göç süreçlerinde ortaya çıkan 'göçmen ağları' bu süreçleri olumlu yönde etkilemektedir. Türkiye'de iç göç olgusuna ilişkin geniş bir akademik çalışma literatürü oluşmuştur. Ancak kanaatimize göre, 1990'lardan itibaren artmaya başlayan dış göçler yeterince analiz edilebilmiş değildir. Türkiye son dönemde bölgesindeki gelişmelerin tetiklediği 'uluslararası göç' hareketleriyle karşı karşıyadır.

Bu noktada ilk olarak uluslararası göç kavramını ele almamız gerekmektedir.

Uluslararası göç; bir ülkeden diğerine yönelen insan hareketleri olarak tanımlanabilir. Kişilerin süreli ya da süreriz olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere ülkelerinden ayrılmaları uluslararası göçün özellikleri kapsamı içerisinde (Çiçekli, 2009, 26). Yasal açıdan bakıldığında uluslararası göçler, düzenli ve düzensiz göç olarak sınıflandırılabilir. Düzenli göçler, kanunlar dâhilinde, belli işlemleri yerine getirerek yapılan göç, düzensiz göç ise gerek gönderen gerekse alan ülkenin yasaları dışında meydana gelen göç hareketleridir. Kanaatimize göre, Irak Türkmenlerinin Türkiye'ye göçü (benzer örneklerde de görülebileceği gibi) 'uluslararası göç' kavramının sınırlarını zorlamaktadır. Çünkü göç hareketleri kimi durumlarda farklı ülkeler arasında gerçekleşmekle birlikte farklı 'uluslar arasında' gerçekleşmeyebilmektedir.

Literatürde uluslararası göç ile ilgili olup Irak'tan komşu ülkelere yönelen göçlerle ilgili olarak ele alınması gereken bir başka kavram da mülteci kavramıdır. Mülteci: Siyasi görüş, ırk, din, milliyet ya da bir topluluk bağı gibi nedenlerle kendi ülkesinde sorun yaşayan, ülke ayrılmış olan yabancılardır (BMMYK, 2020). Birleşmiş Milletler'in mülteci tanımında 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile 1967 tarihli protokol önemli rol oynamaktadır. Mülteci ile göçmen arasındaki belirleyici fark, göçmenin kendi ülkesinin koruması altında olması, mültecinin ise olmamasıdır. Mülteci hareketleri genel olarak kısa sürede gerçekleşirken, göç hareketlerinin daha uzun sürede gerçekleşmektedir. 2000'li yılların başında Irak'ın işgali sonrasında dünya genelindeki en büyük mülteci nüfusu Irak'tan iltica edenler oluşturmaktaydı. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNCHR) araştırma sonuçlarına göre sayıları 2020 yılı itibarıyla dünya genelinde 26 milyonu mülteciler olmak üzere toplam 80 milyon kişi evlerini terk etmek zorunda kalmıştır (UNHCR, 2020). Bunların 3.2 milyonu Iraklı mültecilerdi. (Yıllar içerisinde bu sayı azalmıştır.) Irak'tan Türkmenlerin de içerisinde yer aldığı farklı etnik ve dini gruplardan çok sayıda insan Körfez Savaşı (1991) ve Irak'ın işgali (2003) sonrasında Türkiye'nin de içerisinde yer aldığı komşu ülkelere göç ve iltica etmişlerdir.

Dünya genelinde gerçekleşen göçlerin de Türkiye'ye yönelen göçlerin de işleyişinin ortaya konulması noktasında 'göçmen ağları teorisinin' oldukça açıklayıcı bir paradigma sunduğu söylenebilir. Göçmen ağları teorisinin temelini; göçmenlerin hem kendi ülkelerinde hem de göç ettikleri ülkelerde kurdukları sosyal ağlar ve bunların, göç üzerine olan etkisi oluşturur. Nermin Abadan Unat'a göre bu ağlar şu şekilde tanımlanabilir:

'...Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır. Yeni göç

dalgaları, önceden kurulmuş ağları harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar... Göçmen ilişkiler ağı, geldikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır. Bu ilişki ağlarının varlığı, uluslararası göçü özendirir... Zaman içinde bu ilişki ağları göçmen gönderen ülkenin diğer katmanlarına da yayılmaktadır...' (Unat, 2017, 36).

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nden (BMMYK) Jeff Crisp'e göre uluslararası göçmen ağları şu şekilde işlemektedir; Uluslararası göç ağlarının bilgi yönünden etkili olduğu söylenebilir. Kurulan ilişkiler göçmenler için bilgi kaynağıdır. Göç ağlarının diğer olumlu etkisi, göçmenlerin sorunlarını minimize etme noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu ağlar, göçmenlere mali yönden yardım anlamına da gelir ve göçmenler arasında bir tür alt yapı organizasyonu niteliği taşır (Crisp, 2006, 4).

Abadan Unat'a göre bu teorinin şu temeller üzerine kurulmuştur:

- '-Göçmen ilişkiler ağları, göç hareketini özendirmek suretiyle göç etmek isteğini sürekli yaygınlaştırmaktadır.
- Ücret farklılığı önemini kaybetmekte, çünkü göçmen ilişkiler ağları göçün yol açtığı masrafları ve içerdigi rizikoları azaltmaktadır.
- Göçmen ilişkiler ağları, kurumsallaştıkları ölçüde sosyoekonomik açıdan daha az seçici olmakta, gönderen ülke topluluğunu daha fazla temsil etmektedirler.
- Göçmen ilişkiler ağları, kurulduktan sonra, kabul eden ülkelerin hükümetleri bu akımı denetlemekte büyük zorluk çekmektedir. Benimsenen göç politikaları ne olursa olsun, göçmen örüntüler oluşmakta devam etmektedir.
- Göçmenlerle ailelerin birleşmesini hedefleyen politikalar göçmen ilişkiler ağlarını güçlendirmekte, zira belli bir ilişkiler ağına mensup olan üyelerinin aile bireylerine özel giriş hakkı tanımaktadırlar.' (Unat, 2017, 36).

Göçmen Ağları Teorisi'nin İbn Haldun'un asabiye teorisiyle önemli birtakım benzerlikler barındırdığı söylenebilir.

İbn Haldun Mukaddime isimli eserinde asabiye: 'Düşmanların saldırısından korunmak, saldıranları kovmak ve servet kazanmak için kişilerin bir araya toplanması olarak tanımlamaktadır.' (İbn Haldun, 352). Mehmet Akif Kayapınar, İbn Haldun'un asabiye teorisinde asabiye doğuran temel amilin mahrumiyet olduğunu belirterek 'asabiye, zaman içerisinde, zor şartların beraberinde getirdiği kaynaşmanın bir neticesi olarak ortaya çıktığını belirtir.' (Kayapınar, 2006, 89).

Irak Türkmenleri ve Türkiye

Uluslararası göç kavramı ve göçmen ağları teorisinden bu şekilde söz ettikten sonra modern Irak tarihinde Türkmenlerin Irak'taki durumu ve Türkiye'ye göç hareketlerinin tarihçesine geçiş yapabiliriz. Bilindiği gibi, Irak Türkmenlerinin büyük çoğunluğu Musul, Duhok, Kerkük, Erbil ve Selahattin illerinin sınırları içerisinde Türkmeneli olarak adlandırılan bölgede yaşamaktadırlar. Dört yüz yıla yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğu altında bulunan Irak'ta Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrıldıktan sonra 1920 yılında kurulan yönetimin başına, 1921 yılında göstermelik bir referandum sonucunda Kral Faysal geçmiştir. 5 Haziran 1926'de Ankara antlaşmasıyla, Musul ve Kerkük meselesi ile ilgili karar verilmiş Türkiye ile Irak arasındaki sınır belirlenmiştir. Irak, 1930 yıllara kadar İngilizler tarafından manda yönetimi ile idare edilmiştir.

TBMM tarafından 4 Haziran 1932 tarihinde 1932 yılında imzalanan anlaşma ile Türkiye ile Irak arasında müteakabiliyet esaslı oturma ve çalışma konusunda ayrıcalıklar verilmiştir. Bu kanun ile Irak Türkmenlerinin Türkiye'ye gelişinin kolaylaştığı ve iki ülke arasında insan akışının arttığı söylenebilir. (Duman, 2010,7) Böylece Irak Türklerine Türkiye'de oturma, çalışma, iş yeri açabilme, mülk edinebilme ve eğitim alabilme gibi hak ve fırsatlar sağlanmıştır. 1933 yılında Kral Faysal'ın ölmesinden sonra Kral Gazi ve 1936 yılında başbakanlığa getirilen Nuri Said döneminde de bu ilişkiler devam etmiştir.

1934 yılında kabul edilen 2733 sayılı İskân Kanunu'nun önsözünde Irak Türkmenlerini de ilgilendiren şu ifadeler yer almaktadır: 'Milli bünyemizi korumaya, sağlamlaştırmaya, mütecanislaştırmaya ve milli harsımıza ve muasır medeniyete daha ziyade intibakları matlup olan nüfus kütleleri üzerinde müsmir bir surette devlet eli ile istemeğe Türk nüfusunu kemiyet ve keyfiyetçe inkişaflandırmaya mütecevvih bir nüfus siyaseti takip ve tatbikatına sıra gelmiştir.' (İskan Kanunu, 1934, 3).

Ayrıca 1946'da imzalanan Türkiye ile Irak Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'na eklenen Eğitim, Öğretim ve Kültür İşbirliği Protokolü neticesinde, Irak okullarının verdiği diplomaların Türkiye'de geçerlilik kazanmasıyla birlikte Türkmenler, Türkiye'ye yoğun olarak gelmeye başlamıştır. Söz konusu dönemde üniversitelere sınavsız girilmesinin, Türkmen öğrencilerin Türkiye'ye gelişini olumlu etkilediği söylenebilir. 1950'lerin ikinci yarısından itibaren Irak'ta siyasi yapıda parçalanmalar ve iktidar mücadeleleri ön plana çıkmaya başlamıştır. Soğuk Savaş Döneminde 1958 yılında Sovyetler Birliği'nin desteklediği General Kasım darbesi ile Irak'ta krallık sona ermiş ve Cumhuriyet ilan edilmiştir. Diğer taraftan Arap milliyetçiliğinin artması Irak'ta yaşayan Arap olmayan unsurlarda rahatsızlığa sebep olmuştur. Söz konusu gelişmeler Irak Türklerini de etkilemiş ve göçün artmasına sebep olmuştur. (Duman, 2010,8) 1959'da Türkmenlere yönelik Kerkük'te gerçekleştirilen katliamlarda Türkiye'ye geliş sürecini hızlandırdığı söylenebilir. 1963'te Baas Partisi mensupları ve ordudaki milliyetçi subaylarca yapılan bir darbe ile General Kasım ve destekçileri idam edilmiş; General Abdusselam Arif yeni lider olmuştur. 1968'de Baas partisi bir darbe ile iktidarı ele geçirmiştir. 1979'da Saddam Hüseyin Devlet Başkanı Ahmet Hasan El Bekir'i darbeye devirerek yönetimin başına geçmiştir. Irak'ta 1970'li yıllardan itibaren başlayan Arabizasyon siyasetinin sonucunda Musul ve Kerkük'te yaşayanlar başta olmak üzere Türkmenler zorunlu göçe tabi tutularak, Irak'ın güneyine ve diğer bölgelere sürgün edilmişlerdir. 80'li yıllarda Irak'ta (özellikle Kerkük'te) devlet eliyle Türkmenlerin asimile edilmesi, baskı ve zor kullanmak suretiyle yer değiştirmeleri politikası uygulanmıştır. Arabizasyon siyasetinin sonucunda Türkmenlerin topraklarına el konulmuş ve buralara Araplar yerleştirilmiştir. 80'li yıllarda İran-İrak Savaşı Irak'ta yaşayan bütün grupları olduğu gibi Türkmenleri de olumsuz etkilemiştir. 1991 yılındaki Körfez Savaşı ve 11 Eylül 2001 olaylarından sonra 2003 yılında yaşanan Amerikan işgali ülkeyi büyük bir insani kriz ve uzun süreli istikrarsızlıkla karşı karşıya bırakmıştır. O tarihe kadar daha çok eğitim amaçlı olarak Irak'tan Türkiye'ye yönelen Türkmen göçü Körfez Savaşı ve Irak'ın işgali sonrasında yoğunlaşmış ve adeta kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Bu durum savaş ve iç çatışmaların Irak'ta göç hareketlerini tetiklediğini göstermektedir.

Irak'tan Türkiye'ye Yönelen Türkmen Göçü

Körfez Savaşı sonrasında yaşanan süreçte Türkmenler daha önce görülmemiş biçimde toplu olarak göç etmişlerdir. Göç eden Irak Türklerinin % 80'inin Körfez Savaşı sonrasında ülkelerinden ayrıldıkları bilinmektedir. Saddam Hüseyin'in baskı politikaları, Türkmenleri de olumsuz olarak etkilemiştir. Türkmenler Körfez Savaşı'nın ardından Türkiye'ye yönelik toplu göçe katılmıştır. Bu aşamada ülkenin kuzeyinde oluşturulan güvenli bölge bir geçiş noktası olmuştur. Savaş sonrasında yoğunlaşan Türkiye'ye yönelik Türkmen göçleri sonrasında da devam etmiştir. (Duman, 2010,9)

Konu üzerine çalışan yetkin isimlerden biri olan Didem Danış'a göre Irak'tan Türkiye'ye göç hareketleri dört döneme ayrılabilir:

'...Birinci dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından 1980'li yıllara kadar devam eden ulus inşası dönemidir. Özellikle erken Cumhuriyet döneminde ulus devlet yaratma projesine paralel olarak nüfusun homojenleştirilmesi hedeflenmiştir. Irak'tan Türkiye'ye yönelik nüfus hareketlerinin ikinci dönemi, 1988-1991 yılları arasında gerçekleşen kitlesel mülteci akınıdır. Üçüncü dönem ise 1991-2003 arasında gerçekleşen düzensiz göç hareketleriyle şekillenmiştir...2003'te Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle Irak kaynaklı göçün dördüncü ve son dönemi başlamıştır. İşgalin ardından önce bir duraklama yaşanmış, daha sonra Bağdat başta olmak üzere büyük kentlerde şiddetini arttıran sokak çatışmaları ve mezhepler arası silahlı mücadeleler sonucunda göçün ivmesi bir kez daha artmıştır... (Danış, 2010, 195).

Türkmenler özellikle milli duygular, akrabalık bağları ve Osmanlı İmparatorluğu'na dayanan ortak tarihi geçmiş nedeniyle Türkiye ile güçlü bağlar kurmakta ve göç sürecinde yaşanabilecek sorunları asgari seviyeye indirebilmek adına Türkiye'ye göç etmeyi tercih etmektedirler. Dil, din, kültür, etnik kimlik gibi ortak kimlik ve özellikler Irak Türklerinin Türkiye'ye göçünü destekleyen başlıklar olarak sayılabilir. (Duman, 2010,10)

Danış'a göre; Irak'tan Türkiye'ye yönelen göçler birkaç başlık altında toplanabilir: Düzensiz göçmenler, sığınmacılar, mevsimlik göçmenler, ikamet izniyle oturan yasal göçmenler. Bu nüfusun büyük çoğunluğu düzensiz göçmenlerden oluşmaktadır. Bu grup ülkeye ya pasaportsuz girmiş veya ülkeye yasal olarak girmişler ancak vizelerinin geçerlilik süresi bittikten sonra düzensiz hale gelmişlerdir. Sonradan Türk vatandaşlığına geçmiş kişiler de bulunmaktadır. Bunlar genelde 1934 İskân Kanunu dolayısıyla Türk vatandaşlığı alınmış Irak Türkleridir. (Danış, 2010,18) Iraklılar içerisinde Türkiye'de yasal olarak ikamet

edenler grubunun büyük çoğunluğunu Türkmenler oluşturmaktadır. Bu grubun bir bölümü ikamet tezkeresi sahibidir, bir bölümü de Türk vatandaşlığını kazanmıştır. Bir başka yetkin isim İbrahim Sirkeci'ye göre ise; 2003 sonrasında Türkmenler, Kürtlerle birlikte Araplaştırmaya maruz kaldıkları gibi belli oranda Kürtleştirmeye de maruz kalmışlardır. Irak'ın kuzeyinde Kürtler tarafından kontrol edilen bölgeye sürüldükleri gibi son nüfus sayımlarında başka seçenek olmadığından kendilerini ya Arap ya da Kürt olarak kaydetmek zorunda bırakılmışlardır. İran-İrak Savaşı'nın başlamasından önce çok az Irak Türk'ünün göç ettiği bilinmektedir. En yoğun göçler, ABD'nin 1998'deki Çöl Tilkisi Operasyonu ile Saddam'ın etnik düzeltme ve nüfus sayımı kampanyalarının uygulandığı dönemde yaşanmıştır. (Sirkeci,2008,25) Irak'tan genelde Türkiye'ye, göç sürecinin doğal bir sonucu olarak göçmen ağları kurulmaya başlamıştır. Bu çalışmanın temel ilgilerinden biri de İstanbul'da kurulan göçmen ağlarının kuruluş ve işleyiş biçimlerinin ortaya konulmasıdır. Sıradaki bölümde bu konu üzerinde durulacaktır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Irak'tan Türkiye'ye yönelen Türkmen göçünü en doğru biçimde açıklayabilecek teori Göçmen Ağları Teorisi'dir. Teori, daha göçenler ile göç edecekler arasında kurulan bağların göç kararı üzerinde etkili olduğu savı üzerine kuruludur. Göçmen ağları sadece göç edilecek ülkeye ilişkin bilgi ve çalışma imkanları hakkında bilgi sağlamaz. Aynı anda yeni göçmenlere çeşitli yönlerden destek verilmesini temin eder. (Faist,2003, 82)

Danış bir makalesinde akrabalık bağlarının, etnik ve dinsel aidiyetlerin ve ticari ilişkilere dayanarak inşa edilen toplumsal ağların, İstanbul'daki göçmenlerin sosyo-ekonomik bütünleşmelerinin temelini oluşturduğunu savunmaktadır. Yazara göre; '*Resmi kabul mekanizmalarının yetersizliği ve yasal çerçevenin belirsizliği karşısında Iraklı göçmenler kendi becerileriyle hayatlarını idame ettirme yöntemlerini aramış ve böylece fiili bir bütünleşme sağlayabilmişlerdir.*' (Danış, 2010, 192).

Göçmenlerin eklemelenmesi göç edilen toplumla, göçmenler arasında bir ilişki kurulmasını gerektirmektedir. Örnek olarak Türkiye'deki en büyük Türkmen nüfusu barındıran İstanbul'daki Irak Türkmenlerinin yaşadıkları bölgeler göz önüne alındığında göçmen dayanışma ağlarının göç sürecindeki etkileri görülebilir. (Danış,2010,195) Danış'a göre; Göçmenler hemşerilik bağı, iş imkanları gibi gerekçelerle belli bölgelere yönelmektedirler. Bu bölgeler arasında Fatih- Aksaray ve Şişli-Osmanbey öne çıkmaktadır. Türkmenler mağazalarda çalışmakta, satış personeli ve tercüman olarak görev yapmaktadırlar. (Danış, 2010, 197)

Göç sürecinde ve sonrasında "göçmen ağları" olarak tanımlanan ilişki biçimleri devreye girmekte ve göç edilen şehre tutunmayı kolaylaştırmaktadır. Bu ağların sosyolojik olarak çözülmesi Türkiye'ye yönelik Türkmen göçünü anlamak için çok önemlidir. Göçmenlerle ilgilenen sivil toplum kuruluşları arasında göçmenlerin kendilerinin ya da soydaşlarının kurdukları dernekler/vakıflar öne çıkmaktadır. Bu yapılar Türkiye'ye göç zamanı ve şekline göre ayrışabilmektedir. Bunlar arasında, resmi olarak kabul gören Türk soylu göçmenlerin kurdukları dernekler öne çıkmaktadır. (Toksöz, Erdoğan, Kaşka, 2012, 12). Türkiye'deki Türkmenler kurdukları dernek/vakıflar aracılığıyla göçmen ağları devreye sokmaktadırlar. Bu noktada kurulan formel göçmen ağları olarak tanımlanabilecek Irak Türkmen derneklerinden söz edebiliriz. Bu derneklerin en önemlileri; Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği, Türkmeneli İnsan Hakları Derneği, Kerkük Vakfı ve Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'dir. Bu noktada derneklerin amaç ve faaliyetleri hakkında kısa bilgiler paylaşacağız.

Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD) 1959 yılında Türkiye'de ikamet eden bir grup Türkmen tarafından kurulmuş olup, genel merkezi İstanbul Fatih'tedir. Derneğin amaçları şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye'de yaşayan ya da Türkiye'de ikamet eden Irak Türkleri arasında toplumsallaşma, birbirini tanıma, yardımlaşma ortamları hazırlamak ve Türkmen kültürünü tanıtmak (ITKYD, 2020).

Bilgay Duman Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) için hazırladığı 'Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı' başlıklı raporunda Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin Türkiye'de Türkmenler tarafından kurulan en eski sivil toplum kuruluşu olduğunu belirtmekte, diğer dernek ve kuruluşların yönetim kurullarındaki üyelerin hemen hepsinin bu derneğe de üye olduğunu ifade etmektedir (Duman, 2010, 17). *Türkmeneli İnsan Hakları Derneği* Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği üyelerinden Dr. Nefi Demirci tarafından 2002 yılında kurulmuştur. Derneğin yönetim kurulu üyelerinin hepsi Kerküklüdür. Irak'tan Türkiye'ye yönelen göçün büyük bir çoğunluğunu Kerküklüler oluşturmaktadır. Bu sebeple Irak Türkmen göçü kimi çalışmalarda Kerkük Türklerinin Türkiye'ye göçü olarak da isimlendirilmektedir (Duman, 2010, 21). *Kerkük Vakfı* ise 1998 yılında İzzettin Kerkük tarafından kurulmuştur. Vakıf, 'Kardaşlık' isimli en bilinen Türkmen dergisini çıkarmaktadır. Vakfın merkezi Fatih'tedir (Duman, 2010, 23). Son olarak Irak Türkmenleri Kardeşlik ve

Kültür Derneği'nden söz edebiliriz. Osmanbey Irak Türkmenlerinin İstanbul'da yoğun olarak yaşadığı bölgelerden biridir. Bu derneğin amaçları; 'Gerek Irak'ta gerekse de Irak dışında yaşayan Irak Türkmenlerinin kültürlerini yaşatmak ve geliştirmek aralarındaki kardeşlik bağlarını güçlendirmek sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlamak sorunlarını insan hakları ihlallerini Türk ve dünya kamuoyuna duyurmak ve çözüm yolları aramak' (ITKK, 2020) şeklinde özetlenebilir.

Formel göçmen ağırları olarak Türkmen derneklerinden söz ettikten sonra bu aşamada, 1990 sonrasında Irak Türkmenlerinin göç sebeplerine değinmemiz gerekmektedir. Irak Türkmenlerinin Türkiye'ye göç etmelerinin sebepleri arasında 1991 Körfez Savaşı öncesinde Türk kökenli olmaları, Saddam rejiminin Türkmenlere baskı yapması ve Türkiye'de üniversite eğitimi almak istemeleri yer almaktadır. 1990 sonrasında ise ABD'nin müdahaleleri ve ülkeyi işgali ile can-mal güvenliğine yönelik tehditler göç sebepleri arasında öne çıkmaktadır. Irak Türkmenlerinin göçmenleri ağırları çoğunlukla İstanbul'da kurulmuş ve daha önce ifade ettiğimiz gibi Irak Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadığı bölgeler olarak Fatih ve Osmanbey öne çıkmıştır. Türkmenler genellikle ticaretle işigal etmektedirler. İş ve ticaret hayatında da sözünü ettiğimiz "göçmen ağırları" önemli bir rol oynamaktadır.

Irak Türkmenlerinin toplumsal uyumunun ortak kimlikler sayesinde yüksek olduğu söylenebilir. Kabul noktasında da halk düzeyinde önemli bir sorunla karşılaşmadıkları ifade edilebilir. Ancak devletin tavrı daha karmaşık bir yapı arz etmektedir. Didem Danış ve Ayşe Parla'ya göre; Devlet, Irak Türkmenlerini de kapsayan Türk soylu göçmenlere ilişkin politikalarında göçmenlerin geldiği bölgeye göre değişen bir tutum takınmaktadır.

Ancak bu tutum sabit değildir ve Türkiye'nin politika tercihlerine göre araçsallaştırılabilmektedir. 1990'lardan sonra ise Türkiye'nin benimsediği yeni politikalar, soydaş olarak tanımlanan göçmenlerin görece ayrıcalıklı konumlarını oldukça zayıflamıştır (Danış, Parla, 2009, 131). Danış ve Parla'ya göre; Irak Türkmenlerinin durumunun, ancak Kerkük meselesinin, yani Irak'ta bir Kürt siyasi oluşumunun ortaya çıkışıyla değişmeye başlaması da soydaşlığın dış siyaset için araçsallaşmasının açık bir örneği olarak gösterilebilir. Irak'taki Türkmen varlığı uzun bir ilgisizlik döneminin ardından 1991 sonrasında Türkiye'nin Irak politikası esas olarak Kürt meselesindeki gelişmelerle belirlenmiştir. (Danış, Parla, 2009, 131).

Türkiye'de Göçmenlere İlişkin Mevzuat

Irak Türkmenlerinin Türkiye'de yaşadıkları en önemli sorunlar olarak; oturma izni, çalışma izni, ikamet tezkeresi ve vatandaşlığa geçmede çıkarılan zorluklar gibi yasal düzenleme ile ilgili sorunlara işaret edilebilir. Yaşanan bu tür sorunlar ülkemizdeki yabancı uyruklu statüsünde olanların tamamı için geçerli olup, bu kişilerin devlet kurumlarıyla olan ilişkilerini düzensiz hale getirmektedir. Bu aşamada hem 'Türk soylu' hem de yabancı uyruklu göçmenlerin yaşadıkları sorunlara işaret ettikten sonra göçmenlerin Türkiye'de tabi oldukları yasalardan ve bu yasaların uygulanma biçimlerinden söz etmemiz gerekmektedir. Türkiye'de ulusal düzeyde göçmenleri ilgilendiren temel yasa metinleri şu şekilde sıralanabilir:

- 1-6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
- 2-5683 sayılı Yabancıların Türkiye'deki İkamet ve Seyahatleri Kanunu
- 3-4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

Bu kanunun amacı (yürürlük tarihi: 4 Nisan 2013) yabancıların Türkiye'ye girişleri, Türkiye'de kalışları ve Türkiye'den çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılara sağlanacak korumanın kapsamına ve uygulanmasına ilişkin usul-esasları ve İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemektir (6458 sayılı Kanun). Söz konusu kanun hem yazım hem de uygulama anlamında devletin sayısal olarak ciddi boyutlara ulaşan ve çeşitlenen uluslararası göç hareketlerine karşı devletin düzenlemeci ve korumacı bir refleksi olarak okunabilir. Bu kanun bir yönüyle Türkiye'de yaşayan tüm yabancıları kapsayan bir çerçeve kanun niteliği taşımaktadır.

5683 sayılı Yabancıların Türkiye'deki İkamet ve Seyahatleri Kanunu

1950 yılında yürürlüğe giren bu kanunda son olarak 01.02.2012 tarihinde önemli değişiklikler yapılarak kanun revize edilmiştir. Özelde Irak Türkmenleri genelde Türkiye'de yaşayan tüm yabancı uyrukluların ikamet tezkeresi çıkarmak ve ikamet süresini uzatmakla ilgili sürekli değişen tutum ve uygulamalar sebebiyle ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldıkları söylenebilir. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi,

ÇSGB, SGK, Vergi Daireleri ve Emniyet Müdürlüğü ile irtibata geçmeyi gerektiren bir dizi bürokratik işlem yabancı uyruklu kişileri sıkıntıya sokmakta ve bu işlemlerin kolaylaştırılması beklentisi tüm yabancı uyruklu göçmenlerde hakimdir (5683 sayılı Kanun).

4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun

Bu kanunla (yürürlük tarihi: 27 Şubat 2003) yabancı uyruklu kişilerin, Türkiye'deki geçici veya sürekli olarak aldıkları çalışma izinlerine istinaden çalışma hayatı ve sosyal güvenlik sistemi ile ilgili iş ve işlemleri düzenlenmektedir. (4817 sayılı Kanun) Bu kanuna göre, çalışma izni almada işverenin başvurusu esas alınmakta ve belli bir sayıda Türk vatandaşı çalıştıran iş yerleri (ikamet tezkeresi sahibi) yabancı uyruklu sigortalı çalıştırabilmektedir. Bu açılardan bakıldığında Irak Türkmenlerinin kurdukları göçmen ağlarının çalışma izni alma ve sigortalı olarak çalışabilme noktasında önemli bir avantaja sahip oldukları görülebilecektir.

Irak Türkmenleri, dil, din, etnik köken, sosyal ve kültürel ortaklık gibi pek çok bağ ile bağlı oldukları Türkiye'de yukarıda bahsedilen bürokratik ve hukuki sorunlarla karşılaşmaktan ötürü 'kırgın' oldukları söylenebilir. Irak Türkleri uzun yıllar süren vatandaşlığa geçme sürecinde Türkiye Cumhuriyeti tarafından yardım görememekten ve bürokratik işlemler sırasında "yabancı uyruklu" olarak değerlendirilmekten kaynaklanan memnuniyetsizliklerini ifade etmektedirler. Türkmenler yukarıda bahsedilen süreçlerde kolaylık gösterilmesini beklemektedir. Bu gerçeğe dikkat çeken Danış ve Parla; Gerek Bulgaristan, gerek Irak Türklerine bakıldığında, 1989/1991 öncesinde gelmiş olanlar arasında hemen herkes vatandaşlık almışken, yeni göç edenlerin yani 2000'lerde gelenlerin vatandaşlık bir yana, ikamet tezkeresi bile edinmekte büyük zorluklarla karşılaştığını belirtmektedirler (Danış, Parla, 2009, 141, 142). 90'lı yıllardan itibaren göç edenlerin, ikamet ve vatandaşlık almakta ciddi zorluklarla karşılaşmanın yanı sıra, sürekli değişen vize rejimlerine tâbi oldukları söylenebilir. Danış'a göre İstanbul, Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak gören Iraklılar için kozmopolit yapısı, kalabalık nüfusu ve kayıt dışı istihdam imkânlarıyla görece avantajlı bir sığınaktır. Tüm göçmenler gibi Türkmenlerin de iş bulma kanallarının büyük çoğunlukla enformel olduğu söylenebilir (Toksöz, Erdoğan, Kaşka, 2012, 93).

SONUÇ

Irak'ta en büyük üçüncü büyük etnik grubu oluşturan Türkmenler, Irak Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Türkiye'ye ile bağları sebebiyle farklı dönemlerde baskı ve asimilasyona politikalarına maruz kalmışlardır. Buna rağmen Körfez Savaşı (1991) ve Irak'ın İşgali (2003) öncesinde Türkmeneli bölgesinden göç etmeyi tercih etmeyen Türkmenler, 1990 sonrasında zorunluluk esaslı olarak başta komşu ülkeler olmak üzere dünyanın farklı bölgelerine bununla birlikte Türkiye'ye de göç ettikleri ifade edilmelidir. Yapılan araştırmalara göre; genel olarak şehirli, eğitilmiş, geleneklerini bağlı, ekonomik durumları iyi bir grup oldukları gözlemlenen Türkmenlerin Türkiye'de kurdukları göçmen ağları, halk ve devlet nezdinde Türk soylu kimseler olmanın getirdiği avantajlar sebebiyle Türkiye'ye özellikle de İstanbul'a göç etmektedirler. Ancak bürokratik işlemler sebebiyle uzun yıllar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçememek Türkiye'ye bakışlarını olumsuz etkilemektedir. Göç edilen şehirlerde kıdemli göçmenler vasıtasıyla kurulan ağların göçmenlerin yeni ülkede tutunma süreçlerine etkileri ve uyum süreçleri bu araştırmanın temel problematiklerinden biridir. Türkmen göçünün İstanbul'a yansımalarına bakıldığında; İstanbul'u bir son durak olarak gördükleri ve başka bir ülkeye göçü düşünmedikleri söylenebilir. Genellikle ticaretle uğraşan Türkmenlerin Arapça bilmelerini avantaja çevirdikleri, dil, din, kültür birliği sebebiyle uyum sorunu yaşamadıkları, hatta bu sebeple bir süre sonra "görünmezleştikleri" ifade edilmelidir. Irak Türkmenlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nden özellikle hukuki konularda (vatandaşlık, bürokratik işlemler) yardım bekledikleri, bu durumda İstanbul'da hayatlarını sürdürmeyi devam ettirmek istedikleri ve kısıtlı bir bölümünün Irak'ta uygun şartların oluşması halinde bir bölümünün dönmeyi düşündükleri söylenmelidir. Uyum sorunu yaşamayan, ülkemize bakışları pozitif olan Türkmenler, tarihsel olarak Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan şehirlerden ülkemize göç etmekte, zaman içinde dil, din, kültür ortaklığı sebebiyle 'görünmezleşmektedirler.' Türkmenlerin, Türkiye'de karşılaştıkları sorunların merkezinde vatandaşlığa geçiş sürecinde ortaya çıkan bürokratik engeller bulunmaktadır. Son söz olarak Türkiye'nin dış politika stratejileri ile göç politikalarındaki değişikliklerin Irak Türkmenlerinin Türkiye'ye göçünün bundan sonraki seyrini etkileyeceğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Crips, Jeff (2006). *Policy Challenges of the New Diasporas: Migrant Networks and Their Impact on Asylum Flows and Regimes*. UNHCR, s. 4.
- Çiçekli, Bülent (editör) (2009). *Uluslararası Göç Örgütü, Göç Terimleri Sözlüğü. Göç Maddesi*, İsviçre.
- Danış, Didem (2010). *İstanbul'daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar, Türkiye'ye Uluslararası Göç*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Danış, Didem (2004). Yeni Göç Hareketleri ve Türkiye. *Birikim Dergisi*, Sayı: 184-185.
- Danış, Didem (2010). *Irak'tan İrağa: 2003 Sonrası Irak'tan Komşu Ülkelere ve Türkiye'ye Yönelik Göçler*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Duman, Bilgay (2010). *Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı*. Ankara: Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Faist, Thomas (2003). *Uluslararası Göç ve Ulaşımı Toplumsal Alanlar*. İstanbul: Bağlam Yayınevi.
- İbn Haldun (.). *Mukaddime*. Çeviren: Ugan Zakir Kadir, Ankara: MEB Yayınları.
- Kayapınar, Akif (2006). İbn Haldûn'un Asabiyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım. *İslam Araştırmaları Dergisi*, s. 89.
- Sirkeci, İbrahim (2008). *Sorunlu Bölgelerde Göç*. Ankara: Global Strateji Enstitüsü.
- Toksöz, Gülay; Erdoğan, Seyhan; Kaşka, Selmin (2012). *Türkiye'de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*. İstanbul: IOM.
- Unat, Nermin Abadan (2017). *Bitmeyen Göç, Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- 21.06 1934 Tarih ve 2733 Sayılı İskan Kanunu (Erişim Tarihi: 01.11.2020).
- 04.04.2013 Tarih ve 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (Erişim Tarihi: 01.11.2020).
- 15.07.1950 Tarih ve 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'deki İkamet ve Seyahatleri Kanunu (Erişim Tarihi: 01.11.2020).
- 27.02.2003 Tarih ve 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun (Erişim Tarihi: 01.11.2020).
- ITKKD, <http://www.itkad.com/Icerik.aspx?l=1&id=88>, (Erişim Tarihi 23.09.2020)
- BMMYK, <https://www.unhcr.org/tr/>, (Erişim Tarihi 23.09.2020)
- <https://www.unhcr.org/tr/ilk-bakista-rakamlar-2>, (Erişim Tarihi 23.09.2020)